

O'QUVCHILARNING O'QUV FAOLIYATIDAGI QIYINCHILIKLARNI BARTARAF ETISHNING PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI

Bobonazarova Muqaddam Maxmudjanovna

Sirdaryo viloyati Boyovut tumani 55-maktab psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada o'quvchilarning o'quv faoliyatida uchraydigan qiyinchiliklar, ularning psixologik sabablari hamda bunday muammolarni bartaraf etishning samarali mexanizmlari tahlil qilingan. O'quv motivatsiyasi, diqqat, xotira, tafakkur, emotsional holat va ijtimoiy muhitning o'quv faoliyatiga ta'siri yoritilib, maktab psixologi, pedagog va ota-onalar hamkorligining ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: o'quv faoliyati, o'zlashtirish, motivatsiya, diqqat, xotira, psixologik yordam, maktab psixologi, emotsional holat, o'quv qiyinchiliklari, psixologik mexanizmlar.

KIRISH

Ta'lim jarayonida ayrim o'quvchilar o'quv materiallarini o'zlashtirishda, topshiriqlarni bajarishda yoki bilimlarini amaliyotda qo'llashda turli qiyinchiliklarga duch keladilar. Ushbu muammolar nafaqat bilim darajasi, balki psixologik omillar bilan ham chambarchas bog'liqdir. Shu sababli o'quv faoliyatidagi qiyinchiliklarni bartaraf etishda psixologik mexanizmlarni chuqur o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. O'quv faoliyatidagi qiyinchiliklarning asosiy sabablaridan biri motivatsiyaning yetarli darajada shakllanmaganligidir. O'qishga bo'lgan qiziqishning pasayishi, maqsadning aniq emasligi va muvaffaqiyatsizlikdan qo'rqish o'quv faolligini susaytiradi. Shu bois ichki motivatsiyani rivojlantirish, o'quvchini rag'batlantirish va uning muvaffaqiyatlarini e'tirof etish muhim psixologik mexanizmlardan hisoblanadi.

Diqqat va xotira jarayonlarining rivojlanish darajasi ham o'quv faoliyatining samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Diqqatning tez chalg'ishi, xotira hajmining pastligi yoki ma'lumotlarni qayta ishlashdagi qiyinchiliklar o'zlashtirish darajasining pasayishiga olib keladi. Bunday holatlarda maxsus rivojlantiruvchi mashqlar, mantiqiy topshiriqlar va psixologik treninglar samarali natija beradi. O'quvchilarning emotsional holati ham muhim omillardan biridir. Xavotir, stress, o'ziga ishonchsizlik va past o'zini baholash o'quv faoliyatida qiyinchiliklarni kuchaytiradi. Ayniqsa, imtihonlar yoki nazorat ishlari oldidan paydo bo'ladigan emotsional zo'riqish bilimlarni to'liq namoyon etishga to'sqinlik qilishi mumkin. Shu sababli emotsional barqarorlikni rivojlantirish va stressni boshqarish ko'nikmalarini shakllantirish zarur.

Kognitiv rivojlanish darajasi ham o'quv faoliyatidagi muvaffaqiyatning muhim omilidir. Tafakkur operatsiyalarining yetarli darajada shakllanmaganligi, tahlil qilish,

umumlashtirish va mantiqiy xulosa chiqarishdagi qiyinchiliklar bilimlarni o'zlashtirishga salbiy ta'sir qiladi. Muammoli vaziyatlar yaratish, mustaqil fikrlashga undovchi topshiriqlar va interfaol metodlardan foydalanish tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiladi. Maktab psixologining faoliyati o'quv qiyinchiliklarini bartaraf etishda muhim o'rin tutadi. Psixolog diagnostika orqali muammoning sabablarini aniqlaydi, individual maslahatlar beradi va korreksion mashg'ulotlar tashkil etadi. Shuningdek, pedagoglar va ota-onalar bilan hamkorlikda o'quvchining rivojlanishiga ko'maklashuvchi tavsiyalar ishlab chiqadi.

Ota-onalarning qo'llab-quvvatlashi ham muhim psixologik omildir. Oilada ijobiy muhitning mavjudligi, farzandning muvaffaqiyatlarini rag'batlantirish va unga nisbatan haddan tashqari bosim o'tkazmaslik o'quv faoliyatining samaradorligini oshiradi. Ota-onalar va pedagoglarning hamkorligi o'quvchining o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydi. Boshlang'ich maktab yoshida bolaning shaxsiy rivojlanishida muhim psixologik o'zgarishlar yuz beradi. Ana shunday o'zgarishlardan biri refleksiya, ya'ni insonning o'z fikri, his-tuyg'usi, xatti-harakati va imkoniyatlarini tahlil qila olish qobiliyatining shakllanishidir. Refleksiya bolaning o'ziga tashqaridan nazar tashlash, o'z faoliyatini baholash va uni umumqabul qilingan axloqiy hamda ijtimoiy me'yorlar bilan taqqoslash imkonini beradi. Masalan, birinchi sinf o'quvchisi muvaffaqiyatsizlik sababini tashqi omillar bilan izohlasa, uchinchi sinfga kelib uning ichki sabablarini, ya'ni bilim, malaka yoki shaxsiy sifatlaridagi kamchiliklarni anglay boshlaydi.

Boshlang'ich sinf davrida o'quv faoliyatida muvaffaqiyat qozonish bolaning o'zini o'zi baholashiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. O'qishda yaxshi natijalarga erishgan o'quvchilarda o'ziga ishonch kuchayadi, aksincha, muvaffaqiyatsizlikka uchragan bolalarda o'zini past baholash, ishonchsizlik va tortinchoqlik rivojlanishi mumkin. Shu sababli bolani boshqa tengdoshlari bilan emas, balki uning avvalgi natijalari bilan taqqoslash va shaxsiy yutuqlarini rag'batlantirish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Mazkur yosh davrida do'stlik, burch hissi, vatanparvarlik, hamdardlik va o'zaro hurmat kabi axloqiy fazilatlar shakllanadi. Shu bilan birga, hissiy-irodaviy soha ham rivojlanib, bolalarda vazminlik, o'z his-tuyg'ularini boshqarish va xatti-harakatlarini nazorat qilish qobiliyati ortadi. O'quv faoliyati o'yin faoliyatiga nisbatan kuchliroq emotsional kechinmalarni yuzaga keltiradi, biroq bu davrda bola hali o'zining ham, boshqalarning ham his-tuyg'ularini to'liq anglab yetmaydi.

Birinchi sinf o'quvchilarida his-tuyg'ularning bevosita va impulsiv namoyon bo'lishi kuzatiladi. Masalan, ular dars jarayonida kulib yuborishi yoki intizomni buzishi mumkin. Ikkinchi va uchinchi sinflarga kelib esa bolalar o'z his-tuyg'ularini nazorat qilishni o'rganadilar. Avvalgi impulsiv harakatlar asta-sekin nutq orqali ifodalanadigan ongli munosabat bilan almashinadi.

Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar uchun quvnoqlik, faollik va optimistik kayfiyat tabiiy psixologik holat hisoblanadi. Shu bilan birga, individual farqlar ham yaqqol namoyon bo'lib, ayrim bolalar xotirjam, boshqalari esa xavotirli yoki ta'sirchan bo'lishi mumkin.

Shaxs rivojlanishida maktab jamoasining o'rnini nihoyatda muhimdir. Maktabgacha ta'lim muassasasidagi tengdoshlar guruhi bilan taqqoslaganda, maktab jamoasi ancha murakkab ijtimoiy tizim hisoblanadi. Bu yerda bolalar nafaqat birgalikda ta'lim oladilar, balki umumiy maqsad sari hamkorlik qilishni, vazifalarni taqsimlashni va jamoa manfaatlarini hisobga olishni ham o'rganadilar.

Maktabdagi o'quv faoliyati bolalarni umumiy maqsad atrofida birlashtirib, ularda mas'uliyat, intizom va hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantiradi. Har bir o'quvchi jamoada o'z vazifasiga ega bo'lib, uning faoliyati boshqa a'zolarining ishlari bilan uzviy bog'lanadi. Natijada o'zaro yordam, mas'uliyat va hamjihatlik kabi sifatlar shakllanadi. Maktabga qadam qo'ygan bola birinchi marta tizimli axloqiy talablar bilan yuzma-yuz keladi. Ushbu talablarning bajarilishi o'qituvchi tomonidan nazorat qilinadi. Shu bois o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki axloqiy me'yorlarning asosiy targ'ibotchisi va shaxs kamolotining muhim yo'naltiruvchisi sifatida namoyon bo'ladi.

Maktab hayotining boshlanishi bolaning butun turmush tarzini o'zgartiradi. Yangi vazifalar, yangi bilimlar, yangi ijtimoiy muhit va sinfdoshlar bilan muloqot uning psixologik moslashuvini talab qiladi. Shu sababli o'quv yilining birinchi yarmidan boshlab bolaning diqqat, xotira, tafakkur, muloqot madaniyati hamda maktabga moslashuv darajasini muntazam kuzatib borish zarur.

Mashhur pedagog A. S. Makarenko ta'kidlaganidek, bola atrofdagi murakkab ijtimoiy muhit bilan doimiy munosabatda bo'ladi va bu munosabatlar uning jismoniy hamda ma'naviy rivojlanishi bilan birga takomillashib boradi. Demak, har bir bola o'z rivojlanish yo'lida turli qiyinchiliklarga duch keladi. Ana shunday vaziyatlarda o'qituvchi va psixologning qo'llab-quvvatlashi bolaning ruhiy barqarorligini saqlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Maktabgacha va boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar psixik rivojlanishi o'zaro farqlanadi. Maktabgacha davrda o'yin faoliyati yetakchi bo'lsa, maktab yoshida ta'lim faoliyati ustuvor o'rin egallaydi. Yangi bilimlarni o'zlashtirish, o'quv yuklamasining ortishi va mas'uliyat hissining kuchayishi ayrim bolalarda charchoq yoki moslashish qiyinchiliklarini yuzaga keltirishi mumkin.

Har bir bola maktabga qadam qo'ygandan boshlab muvaffaqiyatga erishishni istaydi. Biroq barcha o'quvchilarning o'zlashtirish darajasi bir xil bo'lmaydi. Shu sababli muvaffaqiyatga erishish motivatsiyasini shakllantirishda bolaning individual imkoniyatlari va psixologik xususiyatlarini hisobga olish zarur.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, muvaffaqiyatga erishishga kuchli intilgan va muvaffaqiyatsizlikdan qo'rqish darajasi past bo'lgan bolalarda o'zini o'zi baholash

yuqori hamda hayotiy maqsadlari aniq bo‘ladi. Shu sababli pedagog va psixologlar bolalarda ijobiy motivatsiyani rivojlantirish bilan birga, sog‘lom o‘zini o‘zi baholashni ham shakllantirishga alohida e‘tibor qaratishlari lozim.

Bolaning o‘z oldiga qo‘ygan maqsadlari va intilishlari ko‘p jihatdan uning tengdoshlari orasidagi mavqeiga bog‘liq. Jamoada hurmat qozongan, ijobiy munosabatlarga ega bo‘lgan bolalar odatda o‘z imkoniyatlarini real baholaydilar va yuqori darajadagi maqsadlarni qo‘yishga intiladilar.

Boshlang‘ich maktab yoshida mustaqillikni rivojlantirish shaxs kamolotining muhim shartlaridan biridir. Buning uchun kattalar bolaga mustaqil faoliyat yuritish imkoniyatini yaratishi, unga ishonch bildirishi va tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlashi lozim. Uy vazifalarini imkon qadar mustaqil bajarishga o‘rgatish, mas‘uliyatli topshiriqlarni ishonib topshirish hamda jamoada yetakchilik qilish imkoniyatini yaratish bolada mustaqillik, javobgarlik va tashabbuskorlik sifatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Umuman olganda, boshlang‘ich maktab yoshi bolaning intellektual, hissiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Ushbu davrda ota-onalar, o‘qituvchilar va maktab psixologlarining o‘zaro hamkorligi bolaning sog‘lom shaxs sifatida kamol topishi, ta‘limga muvaffaqiyatli moslashishi hamda kelgusidagi rivojlanishi uchun mustahkam poydevor yaratadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o‘quv faoliyatidagi qiyinchiliklar ko‘plab psixologik omillar bilan bog‘liq bo‘lib, ularni bartaraf etish kompleks yondashuvni talab qiladi. Motivatsiyani rivojlantirish, diqqat va xotirani mustahkamlash, emotsional barqarorlikni ta‘minlash, tafakkur jarayonlarini rivojlantirish hamda psixologik yordamni tashkil etish o‘quvchilarning o‘zlashtirish darajasini oshirishga xizmat qiladi. Maktab psixologi, pedagog va ota-onalar hamkorligi esa ushbu jarayonning muvaffaqiyatli kechishini ta‘minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. G‘oziyev E.G‘. Pedagogik psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
2. Karimova V.M. Yosh davrlari va pedagogik psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
3. Nishonova Z.T. Psixologik xizmat asoslari. – Toshkent, 2020.
4. Shoumarov G‘.B. Ta‘lim psixologiyasi. – Toshkent, 2019.
5. Lev Vygotsky. Thought and Language.
6. Jean Piaget. Theory of Cognitive Development.
7. UNESCO. Education and Learning Development Reports.
8. O‘zbekiston Respublikasi “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.